

Jovica Aćin

Odlomci za Zdenku: TELO I JEZIK

(Jezik/mišljenje)

Klizavo je tlo na kojem se mnoge staze ukrštaju. Ne manje neizvesno je i u bespuću. Praksa pisanja se kreće od prvog do drugog, od neizvesnosti raskrsnice do neizvesnosti bespuća. I dokopavši se predela, neiskotiranog, besputnog, ona započinje svoj rad.

Pitanje uvire u pitanje. Samo će nas izbor jedne staze odvesti na mesto početka, izbor pravog pitanja omogućiti odlučujuće pitanje. Bez kolebanja priznajemo ćesto sebi da se zatičemo u pitanju: nauka/pesništvo? Govorimo: potrebno je kročiti dalje, preširok je još uvek izbor u ovoj upitnosti, a da se ona ne bi morala suziti na nešto što je u njoj suštije i presudnije određuje. Ustrajno skitanje dovelo je do raskrsnice i snopa njenih, od prilike do različnih rešenja. Sa tom raskrsnicom se neizbežno suočavamo u svakom tekstu. Razvezujući je, ta raskrsnica je, pretpostavimo, par jezik/mišljenje. Izbrisati ovu raskrsnicu, premetnuti je u početak, dekonstruisati pomenutu par jeste zahtev koji se prevenstveno postavlja u cilju odgradnivanja onog bespuća gde će možda uroditи staza, jedinstvena i otvorena, pomoću našeg katalitičkog prisustva u njemu, — staza za nas ik nama.

Topao jezik i mišljenje nemilosrdno studeno?

Mimoilazeći svakodnevnicu gde je upotreba jezika i mišljenja, bez obzira na njihove funkcije sporazumevanja i svladavanja prepona što nam ih postavljaju i kojima nam prete okolnosti naše životne sredine, ipak neizvorna ili, bar, nedovoljno izvorna, jezik i mišljenje, u to nas podučava jedna univerzalna istorija ideja, nalazimo najpre u njihovoј prvo-bitnosti u pesništvu i nauci. U pes-

ništvu je jezik doista izvoran, u nauci je mišljenje doista ljudski napor u saznavanju objektiviteta sveta i čovekovog saodnošenja sa njim. Upoređujući istorijska iskustva, pesništvo se ukazuje u svom streljajući da se stvaračkim činom jezika, u njemu i njime, uspostavi sam subjekt sveta i neprozirnost koja mu pripada, ne gubeći pri tom iz vida prioritetu ontičko-ontološku ulogu samog jezika. U nauci, pak, mišljenje teži da se razvija u skladu sa jednim per definitionem za istoriju nauke neminovnim zahtevom za strogošću i autonomijom (predmeta i metoda). U odnosu na klasičnu kategoriju subiecta, koja je danas već uveliko u raspadu, jezik je zagrejan jer je upućen na subjektivno i to bez ikakvog stida, staviše on iz njega čini svoje životne sokove, dočim mišljenje sebe nalazi u stalnom izbegavanju zamki što mu ih, navodno, razapinje ono subjektivno, u stalnoj diferencijaciji od smučajuće toplotne i blizine subiecta, od njegove »varljivosti«, a u sklonosti ka integraciji sa onim što je nezavisno, hladno i objektivno.

No, različni naboji jezika i mišljenja se u stvarnosti privlače. I ovde je razlika ona koja objedinjuje. Ali, još uvek nam je nepoznato kuda bi moglo da nas odvede pitanje o vezi jezika i mišljenja, o vezi koja poštuje dijametralnu različitost onoga što vezuje, pitanje koje je maločas postavljeno u vrhu: »Topao jezik i mišljenje nemilosrdno studeno?«

Ne treba zaboraviti ni onaj (»topao« i »nemilosrdno studeno«) antropocentričko (a kakav bi drugi i mogao da bude ukoliko hoće da je autentičan) -aksioološki prizvuk u pitanju. I on bi morao da bude dekonstruisan paralelno sa jezikom i mišljenjem, počev od Ničevog još metafizičkog ali već postmetafizičkog usklika.

*

Da li bi stvari nešto doprinela postojeća filozofija jezika, sa njenim nastojanjima i rezultatima? Na preskok, filozofija jezika je u stvari neprekidno čeznula i čezne da pomoći i počev od mišljenja izgradi, ako već ne može i da pokaže, onu mrežu jezika čiji su čvorovi svezani mišljenjem. U tome se jedino stizalo do formalizma i gotovo neumitno ostajalo u njegovom krugu. Obzirom na polazišta, to je uvek bio, premda kratkog daha, i najvređniji doseg i presečna tačka raznolikih struktura i inovatorskih zahvata u razvoju filozofije jezika. Zato se gotovo uvek plodonosnije postavke mogu otkriti u delima autora kojima nije jedini i eksplicitan cilj bio izgradnja uspešne i neoborive, sa filozofskim pristupom, filozofije jezika. No valjalo bi možda samo istaći, i ništa dalje od toga, dva koncepta čije mogućnosti još nisu zatvorene.

Pre svega, nužno je napomenuti da se ni u njihovim domaćojima, kao ni u dometima najrazličitijih istraživanja, lingvističkih, filozofskih, antropoloških itd., a kojima hotimično podrazumevam kao bar provizorno poznata, bilo posrednih bilo neposrednih, odnosa jezika i mišljenja, ne nazire klica čija bi snaga bila dovoljna da postavljeno pitanje odapne u metu jednog radikalnijeg.

Prvo, logički pozitivizam. Počev od Rasla i Vitgenštajna do radia Alfreda Tarskog (kao i, delimice, u jednom posebnom području, području umetnosti, dela Suzane Langer) i Karnapovog pokusa da ispiša u svojoj Logičkoj sintaksi jezika izražajne sposobnosti svih mogućih jezika kao talkih, pokazuje se da »logički pozitivizam« ne izmiče onom što je ograničje svakog pozitivizma: da je on ipak samo jedna senka dijalektičkog negativitete.

Dруго, generativna gramatika. U poslednjim radovima avangardnog američkog lingviste Noama Čomskog neočekivano otkrivamo obnovljene i novom argumentacijom ojačane filozofske postulante o jeziku i njegovom odnosu prema umu racionalističkih filozofa i teologa XVII, XVIII i XIX stoljeća (Arno i drugi okupljeni u Por-Rojalu, Dekart, Vilhelm fon Humboldt). Osnovno gledište koje preuzima i od kojeg polazi Čomski jeste da je struktura jezika određena strukturu ljudskoguma. Ukratko. Univerzalna načela koja uređuju/određuju strukturu ljudskog jezika genetski su urođena čoveku njegovim rođenjem. Naime, kao prirođena, jezička moć i sposobnost se nasleđuje. Konstituisanje gramatičkih pravila jezika odvija se (generiranjem) ovih univerzalnih (gramatičkih) načela. A ta načela su, veli Čomski, sastavni deo onog što mi nazivamo *umom*. Umno biće, biće koje misli, da kliči čovek — obdarjen je, stoga što mu je dat um i dato mu da misli, jezičkom sposobnošću.

Ovakvo temeljno saobraćavanje jezika i mišljenja objasnjava i stvaračkih u upotrebe jezika i mišljenja. Generativno-gramatičko stvaračstvo u jeziku i mišljenju ogleda se u tome što je čovek sposoban da na osnovu konačnog broja pravila sazdrage beskonačan miz rečenica, najrazličitijeg oblika, smisla i značenja, da ih sazdrage i razume. I porev ovoga, generativno-gramatički koncept, kako kod njegovog začetnika tako i kod njegovih nastavljača (danasa već imame generativnu semantiku, generativnu fonologiju itd.), ostaje u međama jednog racionalističkog pristupa problemu, pristupa koji radikalnom formalizacijom (»dubinske i površinske«) struktureuma i jezika ne može da objasni samu bit jezika i mišljenja i njihovog saodnošenja.

*

U svojim tačkama nulltoga izvoda savremeno mišljenje ipak dospeva da neprestano i s pravom naglašava univerzalnost jezika. Ti maksimumi mu se ne bi smeli osporavati. U suprotnom, podrugljivost bi usled nemoci da se oni opovrgnu odviše sputala mogućnosti kritičkih intervencija i reinterpretacija.

U sklopu tvrđenja ove univerzalnosti, a pitajući o podudarnosti jezika i mišljenja, u Lenjinovim *Filosofskim sveskama* nailazimo na jedno, na odsudan način postavljeno pitanje:

»istorija mišljenja — istorija jezika?«

Ova upitna jednakost, da li je istorija mišljenja istorija jezika, pretpostavlja dvostruko razmjeravanje najpre samog jezika. Naime, to da se mišljenje otelovljuje u jeziku može se tumačiti polazeći od jezika ili polazeći od mišljenja. Polazeći od mišljenja, jezik je samo pukor oruđe, instrument misli, tehničko sredstvo pojma. Ali, s obzirom na prvi slučaj, on se javlja kao jedno stvaralačko drugo(stepeno) mišljenje koje sobom tek omogućava samo mišljenje, razlučuje ga, raščinjava i briše. Mišljenje je destruirano i iznova na drugačiji način sazданo jezikom kao drugostepenim mišljenjem, i to jezikom koji je nesvodljiv na običnu prozirnost svojih značenja koja komunicira. Lenjinovim pitanjem, na primeru teksta Hegelove *Logike*, u pitanje je u stvari stavljena jasnost jezika. Štaviše, komentarišući tekst tako što je sukobljavao ono što se htelo reći sa onim što se uistinu našlo u jeziku kao rečeno i naglašavajući fragmentarnost u svakom radu čitanja i radu pisanja, Lenjin zahteva ne samo da se misli već i da se praktikuje odstojanje jezika prema ideji, pojmu, prema tvorevinama, naročito, klasične metafizike *logosa*, a od kojih je jedna od najvećimijih bila i ostala Hegelova *Velika Logika*. Sve posledice ove i ovakve Lenjinove intervencije počev od jezika/mišljenja na Hegelovom tekstu još uvek nisu u svom bitnom ulikusu zamašnije i ozbiljnije pokušane.

Oslobađanje jezika, u snazi njegove osnovne neprozirnosti, u njegovoj rodilačkoj topotli, u, konačno, samom njegovom erosu, na ravni parcijskih istorija jezika i mišljenja nužno mora da završi u nacrtu jedne univerzalne istorije. Eros jezika i mišljenja poništava onu, za mnoge veoma uverljivu, prostu zavisnost po kojoj je jezik onaj koji jemči za mišljenje i, u isti mah, onaj koji je njegov tačac. Lenjinovo raspiljanje i komadanje otvara problem na mestu koje nam očituje nesvodljivost suštinske neprivednosti, punoće i eroza jezika na mišljenje, na mestu iznad kojeg su daleko ostale sve logičke zakonitosti mišljenja i jezika. Na ovom mestu sasvim je svejedno da li se one pokrivalju illi ne, da li se mišljenje materijalizuje u jeziku i tako objavljuje illi ga pak rada sam jezik. Lenjin je radom svog čitanja najavio selidbu središta. Ono se sada pomera, ostavljujući za sobom kao neupitan problem overavanja i potvrđujućeg obelodanjivanja mišljenja u jeziku ili prirođenja mišljenja iz jezika, i zaustavlja u senovitijoj oblasti erogene igre-na-odstojanju jezika i mišljenja u tekstu. Ubedljivost ovog otvaranja, ove seobe pitanja, jeste utoliko povećana što je štivo čija se opšta i prikrivena taktilka pisma, jezika i mišljenja razlamlala kritičkim radom čitanja bio jedan spekulativan tekst. Otkriveno telo jezika, nesvodljivo na pojam ili (s)misao, u čemu nas može izvorno poučiti i moderna književnost, do kojeg je dovelo dekonstrukciono rasredište, biva prvim korakom univerzalizacije evropskog, zapadnjačkog iskustva govora i mišljenja.

Ispod muljevitog nanosa metafizičkog *logosa* na pitanju *jezik/mišljenje?* prosijava, dakle, kao prvi potez u projektu jedne univerzalne istorije — *telesnost*. Nesvodljivo telo jezika koje se odupire podvođenju, toj eksploataciji tela (isto toliko karakteristično za kapitalizam, mada mutno već je i tu, dakle, vidljiva Lenjinova revolucionarnost bez ostatka, kao što je to eksploatacija radničke klase u njenog rada), pojmu i logocentričnom smislu.

Telo i jezik, par je koji odlučuje u tematskom pojasu *jezik/mišljenje*. Jer, eros jezika je kao i svaki eros smešten u telu. Erogeno račvanje u jeziku, kojega se stide, bojalo i u ime *logosa* ga prikrivalo zapadnjačko mišljenje sve do Ničea i Fajoda, otključava, nam konačno tematski pojas *jezik/mišljenje* kao pojas nevinosti, i otkriva nam tako u njegovoj raskalnašnoj nagosti telo kao osnovnu rešetku univerzalne istorije čoveka. Kao prvi opsežniji i celovitiji doprinos radu na projektu univerzalne istorije, ovaj rešetki je posvećeno delo filozofa Žila Deleza i psihanalitičara Feliksa Gatarija (Gilles Deleuze, Felix Guattari) *Anti-Edip*.

»Mišljenje je sećanje«, taj se grčki misaoni začetak uporno i plodotvorno provlači od Platona do Hajdegera. Ovaj se prvi početak mišljenja vezuje neposredno, svojom tehnikom, za telo. Senka mišljenja ostavlja tragove na telu, tragačišći tako, i zahtevajući ga, za svojim identitetom u sećanju koje bi ih odgonetalo. Sećanje se, ta tvoračka divljina pamćenja, služi telom kojeg je osnova pisma, drugog, sve manje zavisnog života jezika i njegovog govora. Platon o osnovi ovog pisma, potcenjivog kao puko skladiste tehniku pamćenja-sećanja-mišljenja, govori kao o »glatkom, punom telu«. Pismo je urez znakova, žig Žakona, u to telo. Premda je pismo kod Platona stavljeno u drugostepenost, kao »oznaka označke«, veza između mišljenja i tela jezika, kao i tela i jezika, ostaje, iako jedino u početnom obrisu, gotovo u potpunosti naznačena i nedirnuta.

Dakle, pamćenje započinje svoju povest sa telom: urezati Zakan u kožu (Kafkina *Kažnjenička kolonija* upućuje na ovo na mnogosmislen način; mašine za mučenje kao mašine za pisanije), istetovirati (moralni) podsetnik na telu, upisati znakovе pripadajuća i stanja.

Rebus se proniče istorijom pisma, od pisma kao otelovljenog govora, kao sputanog tela koje je tu samo da bi bilo znakovima unakaženo u drugostepenost, do pisma kao oslobođene igre znaka i tela, tela i jezika, pisma koje nije samo zato da bi kao tehnički, posrednički čin plelo tekst mišljenja; i s druge strane, preokretom koji promicanje u *jezik/mišljenje* dovršava u pismu kao istoriji. Konačno, istorija je, shvaćena kao istorija samorazumevanja čoveka, njegove samoprisutnosti i samoočitovanja, oduvek bila ta, ako već hoćemo, koja je presudivala o jeziku i mišljenju. Mreže pojmovea i događaja, koji se reaktiviraju istorijskim samorazumevanjem subjekta i njegovog govora, odredivale su i granicu do koje je domaća mišljenje u datom razdoblju, kao i (interpretativne) mogućnosti u kojima se ostvarivao jedan jezik. Pratiti istorični proces u jeziku/mišljenju iziskuje hermeneutičku pretragu parcijskih istorija tela i znaka (jezika), kao i, što će se kasnije pokazati, nesvesnog (vezanog za subjekt i rađanje njegovog govora), pretragu (na osnovama jedne hermeneutičke bez metoda, u ime apsolutne nenadležnosti, dovitljivosti i metaforike u radu, *bricolera*) koja bi nam pružila na raspolaganje materijal jedne univerzalne istorije. Delez/Gatarijev *Anti-Edip*, radeci na zbrajanju pomenutih istorija, tela, znaka i nesvesnog, otkriva takav pokušaj i njegove mogućnosti, kao nemimorilazne vrednosti dekonstrukcije logocentriskog sjaja jezika/mišljenja. U toj dekonstrukciji priložene su, kao discipline koje ulazu i koje se ulazu, ipored semiologije (lingvistike) i fizike, isto tako i psihoanaliza, antropologija, sociologija i književna/umetnička praksa.

*

Kako i ikakvu raznolikost disciplina znanja i rada *Anti-Edip* stavlja u istu, univerzalnu žiju gde one sagorevaju u čvrstu i nerazlučivu smesu nekoliko pojmovea, koji se ovde prebrajavaju i uzajamno *kaleme*, pokazuju se, primenice, promatranjem nesvesnog (u ramu: subjekti i njegov govor) i odnosom prema psihanalizi kojoj je ono »predmet«. Počev od Fajoda, roditelja psihanalize, pa do Žaka Lakanu, psihanaliza je na usponu oko čijeg vrha šestare jezik/govor, figura/telo i nesvesno, ulazeći (ili pak streljujući se) preko klasično tragičnih Edipovih leda.

Ukratko, Delez i Gatarij hoće da svagda okončaju sa Edipom. Da smrte tu sramnu trougaonu uslovjenost psihanalize. Jer, psihanaliza, sa svojom edipovskom strategijom, koja je sâma njeni bit, »učestvuje u delu najopštije buržoaske represije, one koja se sastoji u podjarmljivanju evropske humanosti onome, *tata — mama*, a *ne u okončavanju sa tim problemom*«.

Da bi se po suprotstavljenosti razumeo anti-edipovski potez, kojim bi Delez i Gatarij hteli da u potpunosti oslobode Nesvesno, čemu kao jednoj od tri svoje okosnice istremi njihovo jedinstveno delo, nužno je započeti od Lakanovih postavki čije bitne dvostrinske podržavaju jednu neuobičajenu retoriku strogosti i tigre nauke i pesničke prakse i njihove zajedničke avanture koja vodi svuda i nigmđe i ništa ne završava.

Sa Lakanom psihanalizu se po prvi put ubedljivo svezuje na lingvistiku. Slično uzajamno ukopćavanje dve discipline, sa gotovo analognim formulacijama, nalazimo već kod Klod Levi-Straosa u zasnivanju njegove strukturalne antropologije. Elementarne strukture srodstva, te strukture (primitivnih »divljih«) društava jednake su strukturama jezika. Iz ovog tvrđenja o podudarnosti protišao je i ozbiljan, vredan i stinske naučne pažnje i dalekosežan preokret u antropologiju i etnologiju. Odgovarajuća, štaviše još radikalno neopozivaju Lakanova tvrdnja glasi: Nesvesno jeste jezik. Ovo poistovjećivanje Lakan ističe i u blažoj formi (»u svojoj bisti, struktura nesvesnog jednaka je strukturi jezika«, — *Ecrits*, str. 594) kojoj je izgleda jedini cilj da uneškoliko umiri dugi niz osporavatelja njegovog odsudnog zaključka.

Covekova žudnja se karakteriše njegovim odnosom prema jeziku. Čitavo Lakanovo delo, njegova izuzetna interpretacija Fajdovih konceptata, posvećeno je radu na ovoj postavci.

Nesvesno, kao »govor drugog« (*Ecrits*, str. 265), jeste poredak označitelja (*les signifiants*) kojima u svetski subjekta nedostaju, manjkaju označeni (*les signifiés*). Nesvesno je, dakle, jedan manjak, praznina u govoru (i jeziku tog govora) subjekta. Manjak se javlja kao pojačavanje označitelja nad označenim, kao overavajuće značenje u znaku jezika govornog subjekta, i to stoga jer se rad nesvesnog odvija samo u telu jezika, u potpunoj samostalnosti označiteljske jezičke materije. Nesvesno je jezik, ali jezik čiji se poredak označitelja »ne obazire na označenak«. »Govor tog porteta... jeste govor nesvesnog« (Luj Altiser). Označiteljski tekstovi kojima se najčešće služi ovaj govor nesvesnog jesu sami simptomi nesvesnog: san, omaške, dosetka... Bitna fragmentarnost sna, omaške, dosete ili čak ludiila, ukazuje se njihovom tumačenju na način zahteva da se, pridavanjem značenja, razumeju simboli nesvesnog, smisao njegovog govora. Lakan se ovde bez izmene nadovezuje na Fajoda (v. Louis Althusser: *Freud et Lacan*, čas. »La Nouvelle Critique«, dec. 1964). U simbolima nesvesnog se objavljuje prvobitni jezik želje. Ova žudnja je nebiološka, različita od svake organske potrebe; ona je smisao jezika tela koje, pojmovima ove psihanalize, govori govorom nesvesnog. Sam Lakan veli za nju: »Želja je manje čista žudnja za označenim, a više isključivo delovanje označitelja« (*Ecrits*, str. 629).

Žudnja je uvek žudnja za drugim (*isto*, str. 628), onim koji je isto tako žrtva »zeva označitelja«. Ona je poziv drugom da ispunjava praznину u označiteljskom lancu nesvesnog, da se upiše na telu rovitom od žudnje, da svoju anorgansku nevinost obremenii

čistim znacima jednog istoričnog i otvorenog pisma straha od usamljenosti i zatvorenosti iscrpivog ljudskog organizma. Označitelj je onaj koji izaziva želju. Primarni označitelj o kojem govorit Lakan jeste *phallos*, — »znak Oca, znak Jezika, znak oko kojega se uređuje jezik nesvesnog« (Altiser, nav. tekst, str. 18). Bilo žena bilo muškarac teže da budu *phalos* (*Ecrits*, str. 632). Jezik i njegova neprozirna praznina, njegovo telo, jesu ti, dakle, koji presudjuju ovoj težnji. Naime, telo jezika je belina u označiteljskom lancu nesvesnog, dramatično i dijalektično polje žudnje po kojem se giba i razgibava snaga jezika sa odlikom da odsutnost onoga što je njegov predmet preobrati u prisutnost i učini čitljivim u erotskoj igri ljudskog jezika. Istorija nesvesnog je tako, preko žudnje, temeljno inkorporirana u istoriju tela.

Figura jezika i ljudsko telo međusobno potvrđuju svoju zajedničku bit. Mogućnosti tela određuju i retoričke mogućnosti jezika. Ovaj odnos nalazi se i u prostoru nesvesnog. U kombinatorici sna, pomeranje Lakan naziva metonimijom, a sažimanje metaforom. »Demon analogije« prestan je u oklevanju između dva »bacanja kocke«. Od istog do sličnog, i obratno. U Lakanovoj metaforici subjekta, gde je san — »metafora želje«, a želja — »metonimija odsutnosti (manjka) bivstvujućeg«, sađnose se retotika (kao teorija figure) i psihanaliza, i tu se očituje još jedno mesto gde se figure, gestovi tela jezika, poklapaju sa drhtavicom nesvesnog koja potresa i igrom svojih intenziteta ispunjava ljudsko telo.

Telo jezika i izricanje žudnje tela u govoru nesvesnog polkriva se u oklevanju između dva bacanja kocke koje jednostavno traje jer je odlaganje svake konačne presude kojom bi bila završena kako istorija jezika kao označavajuće *ludske* prakse tako i istorija nesvesnog kao produktivne mogućnosti samooslobađanja subjekta. No, edipovska sudbina je neminovna — dokazuju Lakan — za svaku biće koje govoriti. Ta sudbina je struktura kroz koju govorni subjekt mora da prođe.

Tragajući za sobom u drugome, kao jednom označiteljskom lancu, subjekt na tom mestu nalazi samo prazninu. Drugi je nesvesno, to jest jezik. Naime, simboličko polje, koje je do Lakanova stvorilo scenu Nesvesnog, Lakanovom intervencijom previre u jedno prevashodno jezičko područje, sistem označiteljâ. Znak fermentuje nesvesno, i semiološki sistem je onaj koji rukovodi nesvesnjim. Jezik subjekta u kojem počiva to nesvesno daje se tada kao osnovni putokaz istraže tog sistema.

Subjekt na mestu gde je tražio sebe u drugome nalazi *manjak* koji će nadalje odlučivati o njegovom sopstvenom udesu. Oko praznog i nezasitog plamena *manjka* u drugome, kao označiteljskom lancu, igra subjekti koji govoriti. Kastracija, koja dramatično prikazuje ono što nedostaje, jest simbolička osa označiteljskog lanca. »Uškopljenost« za subjekti koji još ne govoriti, dete na primer, osvanjuje, ne počeve od sopstvenog tela, već od tela Majke kojoj nedostaje *phallos*, organ u isti mah znak i predmet, dakle po tome istaknuti označitelj koji svojom odsutnošću ustavlja čitav označiteljski lanac. Želja je detetova da tu odsutnost kod Majke ispunji sobom, da nedostajući falos oprisuti svojim telom. No, ta identifikacija nužno mora da je nemoguća (u suprotnom, mreža označitelja bi bila spaljena u dodiru sa onim stvarnim), ukraško: postoji ne prestana zabrana Majke. Mutavo telo deteta, telo ispunjeno žudnjom da odsutnost zameni prisutnošću, dajući sebe i svoje telo kao ulog, ostaje sapeto u svojoj zebnjom ovijenom i neukošću prožetoj čednosti. Püt miruje do trenutka ikada sa strane nemogućnosti identifikacije, zamene, iskrasava strogi zakon Oca. I tako, konačno, dete uspostavlja odnos prema mreži označitelja i *prodire u govor i njegov jezik*. Zakon Oca je onaj treći član koji posreduje detetu, izvan one edipovske neoznačiteljske identifikacije, strogo sankcionisane kao nedovoljiv pretpostavka (rodosvručne), razumevanje ulančane mreže označitelja. Edipovska struktura, kako ju je opisao Lakan, jeste tesnac kroz koji prošavši ga subjekt, gradeći ga i ostvarujući na označiteljskoj ravni, otkriva jezik. Telo je prostranstvo prvoobičnih znakova u kojima i preko kojih dete zadobiva jezik.

Deleuzeova kritika, u *Anti-Edipu*, odbacuje Lakanovu postavku, koja povezuje »Edipa« sa mogućnošću govornog subjekta kao takvog, kao nepriviljaljivo (jer je izraz buržoaske porodične represije i kapitalističkog ugnjetavanja nesvesnog) potčinjavanje nesvesnog edipovskom trouglu, i predlaže *nesvesno* kao model oslobodenje i oslobađajuće produkcije žudnji, no produkcije koja se uravnотržava, omedava i rukovodi različitim edipovskim shemama. Drugi je Štirlks koji nas pita našim jezikom, a mi mu odgovaramo mnogoštvom odgovora.

Otiuda autor *Anti-Edipa* postavlja sebi kao zadatak da novu otkriju funkcionalisanje i podstaknu sve, od samog početka, »mašinerije žudnje« (*Les machineries du désir*) čiji se ustrajanjem bruj pronosi istorijom ljudskog individuuma i društva i čiji se učinci talože u osnovi ljudskog vremena i prostora. To njihovo otkrivanje se prosledjuje u eshatološkom usponu: divljaci, varvari i civilizovani. Antiedipovska »mašinerija žudnje« pretpostavlja telo u punom smislu, telo koje će biti autentičan etalon stalno uvečavajućeg protokola žudnje. Telo u punom smislu mora da na sebi pokazuje tragove po kojima je žudnja sve i kojih su tamni i masni tragovi morske plime na nedodirnutoj ljeskajućem žalu. Pismo mora koje govoriti o snazi meseca i njegovoj postojanoj prisutnosti »na daljinu«. Plima žudnje je u telu ne prestanost po kojoj »tout est sur ce corps incréé comme les poux dans la crinière du lion«. Oslobodenja proizvodnja žudnji registruje se na tom telu artoovski shvaćenom kao »puno telo bez organa« (*corps plein sans organes*). Za »puno telo bez organa« Delez veli da je

to površina na koju se upisuju procesi proizvodnje, one proizvodnje koja je proizvodnja proizvodnje i koja, kao takva, proizvodi anti-proizvodnju. Crteži koje možemo da naslutimo na tom telu dijagrami su rasta žudnji.

Fluksovi (fluks je proces, kaže Delez) žudnje se registruju na punom telu bez organa, u njegovoj neposlušnoj materiji, koje je, u troepohalnom eshatološkom usponu, socijalno telo, *socius*. Socijalno telo, telo društva, kodira fluksove žudnje. Prvi *socius* je telo zemlje. U primitivnim društvenim zajednicama, to telo zemljišta je teritorijalna mašina koja kodira fluksove. »Fluks žen je u dece, fluks stada i semenja, fluks sperme, izmetu i izlučevina, ništa joj ne može umeti.« Drugo razvojno razdoblje društva se karakteriše time da na teritoriji zemlje vlast Despot čije je telo vrhovni Označitelji, neposredno zdržuveni sa bogom. Dočim je treći *socius*, telo kapitalističke civilizacije, — Novac. Biološka, psihološka i sociološka materija se zdržuje u telesnosti tela koje je podloga pisma društva i individualne žudnje. Jedinstveni fluks krvni zaokuplja i hrami telo. Društvo je stoga uvek *pornografsko*, u izvornom smislu reči; ono koje u telu upisuje svoju istoriju. Kada je reč o razvojnom stupnju društva (o stupnju njegove »civilizovanosti«) uvek je reč i o pismu i telu. Kod divljaka je sistem surovosti pismo na telu; u varvarstvu je druga strana meseca: pismo je jedan od sistema terora. (Intuicija čitanja nam otkriva i ove smislove odnosa pisma i tela u već pomenutoj Kafinoj priči.) *Anti-Edip* nas uverava u to da je ljudsko društvo prevashodno telesno ustrojstvo. Zamisao univerzalne istorije to nikako ne sme i ne može da zaboravi. Istorija tada može da bude samo očitovanje preobražaja načina uzajamnog čitanja telâ, načina kojima telo čita telo.

Po prirodi erogen igra jezika i tela ističe prvobitnost bunтовne žudnje za pismom oslobođenim od potčinjenosti govoru, a da pritom glas govoru nimalo nije raščinjen u svome nastajanju i svojoj funkciji. Tom žudnjom, koja menja pojam nesvesnog, čovek se gubi i našazi u rasplamsalem procesu obezbličavanja i raspadanja onog Sve koje je Jedno, onoga što je bilo dugotrajan slepi vodič za mišljenje »supstance sveta«. Taj proces je proces značajne tištine koja predviđa prekid podvojenosti »duha i tela«, ljudskog »života i smrti«.

Bilo individualno ili socijalno telo, telo kao cellina ili telo kao mnoštvo, ono, koje je uvek raspusno prikrivanje, sažima pluralitet svesti; mnoštvo subjektivnih snaga lutaju telesnošću koja je, ipak, materijalnost prvoga reda. Erogenoštu telo prelazi put od punog rasprostiranja pa do draži napetosti i igre intenziteta, ustreptalog rasta krvni. Počev od Artoa i pretpostavki njegovog revolucionarnog pesničkog dela, telo u psihoanalizi pretpostavlja razliku i preobražaj organizma i tela. Tako Firojd: telo nije isto što i organizam. Kao predmet svog psihoanalitičkog istraživanja on naglašava ona područja organizma, na i u kojima se taj organizam pretvara u nešto drugo.

Erogene zone.

U njima iščezavaju sve razlike između unutrašnjeg i spoljašnjeg, subjekt se gubi, prestaju i podvajaju na »moje« i »tvoje« telo. Pomaljaju se jedino razlike u intenzitetu zadovoljstva, u ekscitiranosti užitkom. Užbuđenost poništava organe i njihove funkcije, zdržujući ih u nerazlučivom jedinstvu »punog tela bez organa«. Erogene zone su oznake za bezograničje u kojem čin ljubavne polnosti prevedi organizam u telo; one su opasani pojasi, pod rukom semenog izazova, protoka uživanja (ne izuzimajući mu ni onaj spinozistički smisao) koji ustrojava produciju i reprodukciju žudnje i ugodnu nesvesticu subjektivitetu.

U načelu, svaka oblast organizma u prevodu na jezik tela može da bude erogena. Posebno mesto u tom prevodu dobija *pol*, koji više nije organ, već predmet i označitelj žudnje tela. Krug promenljivog smisla *punog tela bez organa*, u kojem se vrti hermafroditika istovremenost identiteta i razlike, ustanovljuje svoje središte erogenom kompuskularnošću jezika na izvornom značenju pola, na njegovoj izvornoj zajedničnosti koja nije, poput neke bespolnosti, »bez uksusa, boje i mirisa«, već nagost privog pitanja koje čovek postavlja sebi, jezikom tela svome telu. Nagost je ovde bez šavova, jer je ona zaloga da su subjekti saznavanja i subjekti žudnje neodvojivi, njihova odgovornost je jednaka; oni su različiti čežnjiivo objedinjena u nerazgovetnom liku istog. Izricanje ovog pitanja obeleženo je bestidnošću jednog još neobležanog jezika, jezika čije telo žudi za potvrdom u mogućnosti jeretične, stroge bezgrešne, pune poštenja naslađe koja bi tekla od telesnosti jezika do talasnosti mišljenja (iz vetra koji njišući grane drvetra saznanja, bremeni njegove jabučne plodove, vežući »Adamovim« polenom vitkom, vidovitom i rasplodnom unutrašnjošću »Eve«, u prvom grehu čoveka, grehu koji je koštica samospoznanje i lutalački buntovno samosemenjanje mišljenja), i nazad. To je prav jezik izazova tela, to je pramisao koja već razume pismo sluzi, pismo belih i mirisavih tragova obnažene dvopolnosti govoru, kada re da, kada već snosi i podnosi, pismo upisano proročkim mastilom po razmerama tela, koje su daleko od toga da se zadovolje pukom linearnošću govoru, nego nastoje na njegovom poretku koji bi bio mnogodimenjsionalan, polivalentan, mnogopolan. *Corpus* kao erogeno telo ne priznaje uzastopnost. Cista produktivnost erogenog tela jezika pretpostavljena je na tkamini (*textum*, lat.), izrađenoj opovrgavanjem diskurzivnosti a potvrdom nužne dvostrukosti pola u svakoj erotičkoj pustolovini jezika. Po razmeri usa-

na, u poljupcu je, na primer, aktiviran splet dva »jezikla«, uzajamno upisivanje identiteta i razlike koja je uslov proizvodne moći žudnje, jezika, pisma, lučenje tragova koje je užitak, bez obzira na društvenu funkciju rasplodavanja, rad je sive i ni za šta.

Sa polnošću se menja i optičaj telesnosti → talasnost u izrazito somatskom sagledavanju para jezik/mišljenje i njegove uzajamnosti pisane kosinom (/) koja je u isti mah pad i uspon, poraz i dobitak, davanje i uzimanje. Naboj svojatanja pola, koji je u savremenom zapadnom društvu i njegovoj istoriji potpuno srodnog karaktera privatnom vlasništvu, kapitalu, Novcu, rascepjuje jezik i mišljenje. Praroditeljska strog bezgrišna naslada na dijalektičkoj stazi između jezika i mišljenja iščezava u vlasnoljubivom grehu sinova i kćerki. U tom grehu telesno spajanje sada sve više gubi na užarenosti. Uživanje je sve manje proces čiji je smer od povlastice ka poslastici gde su sve klasične logocentrične kategorije rastocene i izbrisane, a uzima sve određenije, mada sa dosta kolebanja, obrnuti tok. Stoga je pitanje dalekosežnije. Naime, rascep jezika i mišljenja odnosi se neposredno na proizvodnost sopstvenog jezika i sopstvenog mišljenja što je, besprizivo, i pitanje sopstvene sudbine, a nikako samo puki lingvistički ili logički problem. Težište pitanja i sopstvene potaknutosti na »štrikanje« iz »odlomaka«, koji bi da su od prvorazredne presudnosti, nosi sa sobom daleko veći teret značenja i pretpostavki jedne apsolutno nekompetentne i konkretnе mehanike, korpuskularene i oduševljavajuće, koja zdržava tekst plovidbe i života, tragalačke dekonstrukcije i smrti, nego što je potrebno priznati za iole dovitljiviju interpretaciju.² Uškoljenjenost tumačenja i faličko ulaganje, interpretacija i interpenetracija, ovde se ne isključuju bez ostatka.

Poštujuci nezavisnost, koja se još uvek stiče s puno naporu i žrtvi, svakome pismu pripada govor. Sa strane prisutnosti subjekta u jeziku, jeziku isto tako. Tako se znak i telo (sveza o kojoj je prvi započeo Niče) odnose prema govoru kao jezičkom činu subjekta, činu artikulacije. Alternacija saodnošenja i isključivanja tela i znaka je jasna. Lakan veli: »telo kao i slovo«. Ova reč se kreće nečitljivim stazama u čijim se daljinama umnožava i izjednačava telo i trag upisan na njemu. Ožiljalo na telu tumači kako udes opasne igre pisma tako i udes tela, te »guste, glatke, sjajne površine« (Platon). Istorije se ukrštaju na zevovima tela, zubatim raselinama gde prodire i gnezdi se označitelj, erogena zona — područje slasnog identiteta za drugog i prema drugom, igrom erosa garaveči, zugoreo, trag, na puti, čistim izazovom jezika i njegove genetske telesnosti u tekstu.

Pornografskom (telopisnom) gestualnošću jedna ruka alternacijski povlači potez koji slast govora vodi od govora o polnosti do polnosti govora. Druga, pokriva ono što se razapljuje kada telo prodre u tekst. Svuda gde preti opasnost od probijanja polnosti u govor stoji zabrana teksta, crna štamparska boja bespolnog cenzora, njegova jezička nemoć. Pukotina se otvara tektonskim pomeranjem u osnovi tkanja čiji subjekt tvrdi neprozirnost i nesvodljivost tela na jezik i za jezik. Ukoliko je, naime, izvorište jezika ikonska telesnost i žudnja za tim ikonom, jezik je neosporno otuđen.

Svoju punoču i neprozirnost telo zarađuje svojom površinom, površinom koja je »glatka i sjajna«, koja umnožava i izjednačava telo i trag, površinom koja je, u stvari, ogledalo. Prvobitna ertotska igra jezika i mišljenja je igra ogledala. Zbrka ovog ogledanja bi bila beskrajna da nije zalagaja jabuke u grlu i grličinom poziva na uzajamno čitanje i prepisivanje tela. Prelom je omogućen otkritjem jezika i činom spoznavanja. Saogledavanje jezika i mišljenja ostaje između stvarne i prividne produktivnosti, između snosaja i ogledala (poslužimo se Borhesovom metaforikom, koja je ovde sasvim primerena, jer, kaže Borhes, i snošaj i ogledalo umnožavaju ljudje). No ipak, telo je nezamenjivo jezikom ili mišljenjem. To je već odavno jasno, jer mišljenje ipak ne počiva u ramu ogledala iza kojega je, kao i telo, ustrojen jezik. Ovalna uklapanja treba ostaviti logici kao neumitno konačnoj disciplini koja nepopravljivo neunesno prepostavlja algebarsku zakonomjerost jezika i mišljenja.

Univerzalnosti figure ne izmiče ni dekonstrukciona skripturalnost »tela (koje je — j.a.) kao i slovo«. Lenjinovo iskustvo čitanja i fragmenta nam pokazuje kako i otkuda skripturalna snaga figure tela, zatim figure igre, retoričke figure, figure pisma, figure štiva, rastvara značenja koja se ustrojavaju i podržavaju tradicionalnim mišljenjem, štaviše kako neopozitivo razara i sam pojam i značenje mišljenja, sistemskog i spekulativnog, pre svega.

*

Telo je, prema jednom znamenitom iskazu, »kontingentni vid u kome se javlja nužnost naše kontingenčnosti«. Telo je, dakle, oblik slučajnosti koji je poprimilo naše postojanje, neminovno bezuzročno i slučajno. Ovde se može naslutiti mogućnost jedne od ekstremnih neposlušnosti kojom se materija tela odnosi prema subjektu, prema *meni*.

Fizički bol, — reč je o njoj.

Bol me teroriše preko mog sopstvenog tela koje mi je, u tom slučaju, nešto strano, nezavičajno. Opasnost mi preti samo zato što je to telo moje tela; moje, a ipak unekoliko, potajno, različito od mene, neosetljivo na moje trpljenje. Da mislam to telo, da sam nešto sasvim drugo, ne bih osećao bol. Ili pak, da sam u

potpunosti identičan sa tim telom, opet ne bih snosio bol, jer tada mi ono ne bi bilo neka spoljašnja tegoba, već sabrat u borbi i odbrami protiv i od svakog udarca, bili bismo jedno i u zlu ostali isto.

Bol me odvaja od tela koje jesam. Razlom koji se zbijava između tela i mene, u trenutku боли, jeste proces beskućništva savremenog čoveka. Naša međusobna nesaglasnost i nepoverenje još jednom nečuđno govore o uzaludnom (?) traganju za totalnim identitetom, o traganju subjekta koji sopstveno telo traži uvek drugde, a ne na mestu, bliskom i ličnom, na kojem bi ono trebalo da je. Tragajući za slučajnom konačnošću koja nam je slučajno dođeljena, mi tragamo za onim obitavalištem u koje uvire i iz kojeg izvire ono beskonačno koje sam ja. Istina tog traganja za sopstvenim telom, jezičko i misaono iskustvo čitanja oskudnih tragova koje je telo sejalo na svom pustolovnom lutaju neorganskim svetom, jeste možda ono čemu na prvom mestu, prikriveno, teže ovi ubledeli odlomci.

*

Telo zahteva novu etiku, etiku znaka i pisma, etiku nesvesnog i ludića. Ta nova etika, koja bi da izraste na brisanom prostoru aksiologije što je poput ponornice proticala metaforikom tela u razradi pitanja jezik/mišljenje?, tesno je vezana za Ničeov polikl (opet fragmentaran!) iz *Volje za moć* o prevrednovanju svih vrednosti.

Istorijski se postav vrednosti veoma često rukovodio odnosom postojećih sistema moralnih normi, običajnih i religioznih zakona, ekonomskih oblika iskorištavanja, uskraćivanja itd. prema individualnom i društvenom telu. Nipodaštavanje telesnosti oduvek i zauvelje, čimilo se, implikovalo nepotpunost ili pak promašenost ustanovljivim moralnim kodeksa čiji je podrazumljivi sistem vrednosti diferencirao čoveka od čoveka, povlašćivao jednog nad drugim. Boju svakoj vrednosti ljudskog življenja davali su oni povlašćeni i stoga samoovošćeni. Jedino istinsko telo koje se priznavao, na unakažen način, kao telo bilo je telo Despota i religioznog vode. Sverasprostrrost tela svetovne vladavine s jedne strane i, s druge, hraničivost „hleba i vina“ bile su odliske jedne znakovitosti koja je upućivala na određenu telesnu figuru vladajućeg skupa pravila i načela praktičnog ljudskog delovanja. Otkrićem tela oslobođenog od svakog hedonističkog mišljenja, u ime „duha i duše“, ugnjetavajućeg smisla, oslobođenog tela jezika u njegovoj tvoračkoj snazi prizivajućeg/odzivajućeg imenovanja, okreće se logocentrično doba zapadnjačke istorije svome plodnom raspadu. U Ničeovom pozivu telo je čim koji pretpostavlja punu vrednost znakova sveta za čoveka. *Telu* je što se tiče znaka „toplo“ ili „studenje“. Pognutoš i uspravnost dobijaju obzirom na jezik i mišljenje svoj puni, autentični smisao. Telo poništava, u svojoj obnovenosti, svaku koncentraciju, determinantnu za sazdravanje u nekom društvenom sloju odgovarajućeg etičkog koncepta, ideološkog interesa u jeziku i/ili mišljenju. Ono govori o razobličavanju starog, jer vrednovati uvek počiva na označavajućoj praksi, u obzoru jedne društvene i individualne retorike, jedne ideologije i jednog pesništva, koja novo satvara čovekovom moći da menja i uspostavlja smisao i vrednost znaka.

Pokušaj aksiologije telesnosti otvara mogućnost nove, delotvorne i više i primerenije ljudske moralnosti ...

Dvoznačnost tela i jezika razlama se u pohotljivom čitanju svoje parnjačke prirode: govor tela/telo govora. Ovde se genitivni okreti te jeziku i jeziku u subjektu. Raspuštenost prati ovaj unutrašnji raspad saodnošenja i isključivanja kao zaloga da žudnja, premda je po biti *pusta* (pusta želja), uvek traga za proredom kroz koji će širknuti njen izraz u tekst, u govor. Ludilo je prostor te zaloge. Ludilo koje, bar u klasično doba, obuhvata „razuzdanost misli i govora“ (Mišel Fuko). Zastupnici „duha i duše“ snalaze se azilom protiv ludila, utvrđdama koje razgraminavaju konačnost dogme i pokoravanja, uređenost jednog „bogomdanog“ poretku, u kojem svako mora da zna svoje mesto i čija se promena ili samo pokušaj promene strogo kažnjava, i beskonačnost istvaralačkog lutanja, imaginiranja i oslobađanja; na ravni teksta i zvučnosti govora snalaze se nepreglednim nizom oblika zabrana. Bez ustezanja, ludilo nam se tada javlja kao prag nesvesnog, kao prag koji osporava čekanje (azil je listo tako jedna od institucija čekanja, struktura njegovog mitskog prostora kao Čekaconice je nesumnjivo sasvim očeviđna) u ime oslobođene i oslobađajuće produkcije telotvorne žudnje.

Uzduž i popreko ljestvice raznolikih oblika zabrana govora i mišljenja, igrajući se i izmličući cenzorskom čitanju, krtare ironija, dvomislenost... značenja. Skaredan smisao se krije uneprozirnosti tela jezika, u pomerenoj zvučnosti govora. Isključivci govor ludila se suprotstavljaju nedopustivom, otkrivajući autentično telo koje nude izlaz uzajamnom zatočeništvu jezika i mišljenja. U tom govoru zapadnjačko iskustvo ludila, s Frojdom, nalazi svoje uprištje.

Gовор tela je, čini se, onaj kojeg Mišel Fuko (*Michel Foucault: La Folie, l'absence de l'oeuvre*) razvrstava u četvrti i poslednji oblik isključenog govora, zabranjenog govora. „Ovaj se oblik sastoji — kazuje Fuko — u tome da se određeni govor, prividno konforman nekom priznatome kodu, predredi jednom drugom drugom kodu, čiji

je ključ dat u samom govoru. Na taj je način ovaj podvostručen u samome sebi: govor ono što govori, no pridodaje niemi dodatak koji tih iškazuje ono što kazuje, a i kôd kojim to zakuje." Ovaj govor moramo razlikovati od onoga kojeg često i olako nazivamo „pornografskim”, a koji se i sam nalazi na samoj granici zabrane i nedozvoljene mogućnosti. Primerne tome su i zakonitosti koje ustrojavaju lingvistički kôd jezičkih grešaka (za koje dobar nacrt razumevanja nalazimo kod Frojda), zatim reči ili izrazi koji se „poništavaju” određenom zabranom njihove artikulacije (niz religioznih, seksualnih, magičkih *blasphemis* reči), kao i oni iškazi koji su jezički i prihvativi, koje dopušta čin govora, ali čije je značenje u tadom vremenu nedopustivo za kulturu (političku, prvenstveno) toga vremena. Kod tih iškaza više ne pomaže ni metaforika, jer je tu već sam *smisao* predmet cenzure.

Kada je reč o govoru tela i telu govora, tada nije u pitanju neki šifrovani govor, „već govor koji je strukturnalno ezoteričan. Naime, on ne komunicira neko zabranjeno značenje prikrivajući ga, nego se uspostavlja kao uvođenje u bitno skrovište govora. Skrovište koje ga kleše iznutra i, možda, u beskraj. Tada je od male važnosti ono što se talkvim jezikom iška, kao i značenja koja mu se pridaju i koja on doznačuje. To tamo i središnju oslobođenje govora, usred njega samog, njegovo nekontrolisano bekstvo prema začinu koje je udruževanje bilo neosvetljeno, ne može odmah da prihvati ni jedna kultura. Ne u njegovom smislu, ne u njegovoj verbalnoj materiji, već u njegovoj *igri* takav je govor prestopan."

*

Telo je delo. Delo je telo.

Tom povratnom leštvicom pomiciće se i telesni oblik jezika. Jezik se u obliku ovog dinamičnog, čak dijalektičnog identiteta pojavljuje dakle kao „govor koji se posuvraća, uvija u sebe samog, kazujući ispod onoga što kazuje nešto drugo čega je ono, istovremeno, i jedini mogući kôd: ezoterički govor, ako hoćemo jer svoj jezik zadržava unutar jednog govora koji iškazuje ništa drugo do samu tu implikaciju” (M. Fuko). Taj opasni pojas, svakad prestopan, onih jezika čija izričanja izriču sam jezik u kojima se izriče, kao neminovnost bitno pripada kretanju evropskog iskustva ludila. U ovom okviru nam Frojdov rad otkriva obris jednog apsolutno dručkijeg označitelja. (Time je Frojdovo delo, tvrdi istačano Fuko, obezbeđeno od raznovrsnih i rasprostranjenih hermafrodičkih psihologiziranja).

Dvostruki jezik tela i dela izmiču spokoju mišljenja, i ma koliko taj spokoj bio žestok, očajnički dovitljiv. Telo vraća jezik njegovom izvoru koji obezbeđuje beskrajnu zalihu smisla time što otkriva središnju šupljinu govora (i njegovog jezika), belinu koja je „materica govora”, i koja, gledano strogo, ništa ne kazuje. U tom predelu „materice”, mjenе beline/nevinosti ništa nije rečeno. U toj materici se uzajamno implikuju jezik i govor. Samoimplikacija koja je većito neispunjena mogućnost.

Oštvođenost pisanja i čitanja nam daje da iza lukavstva aktuelnog, sasvim bliskog, nazremo jedno združujuće kretanje. Do Mala mea, dati jezik je bio krilo u kojemu je počivalo ono literarno. Jezik dela je bio istovetne prirode kao i svaki drugi, no od tada se književna reč udvaja: raščinjava užvišenost stare Retorike, nedijalektičnost Subjekta, i u isti mah iškazuje značenje kazivanog i jezik koji je odlučujući kao govor. Čin pisanja danas prekida suverenost jezika, njegovu nepromenljivost. Književno samo u sebe upisuje i nacelo sopstvenog odgonetanja, ono preobražava vrednosti i značenja onog jezika kojemu, i pored svega, svakodnevno pripada. I tek od ove modifikacije čina pisanja, opstanak kritike nalazi svoj razlog u potrebi metajezika. Kritika više nije izvan, ona nije puki dodatak (uspostavljen na sudu, razrešavanju neke psihološke zagone) i sl.), ona je sada u središtu Književnog, u onoj šupljini u kojoj se „govor vraća njegovom jeziku i jezik utezljava u govor.”

Bratska združivost tela i jezika, paralogička, označena je bližinom njihovih pojedinačnih mogućnosti i isključivanja, bližinom koju preseca slepa i bitna ograda iz onog mesta na kojem je središnja belina, čednost tela i samoimplikacija jezika, za oboje istovetna. Iz te središnjosti, preko te ograde, jezik se približuje telu kao svome telu i telu jeziku kao svome jeziku. Ta njihova bratska združivost počiva na jednom novom iskustvu dvojništva koje u beskraj oslobađa savremenu bit čina pisanja i čitanja, telopisa žudnje, ljubavi i igrovog jezika sveta i njegovog smisla. Ovo možda začuđujuće srodstvo između tela i jezika, čija se združiva razlika ne osporava, izvire iz jedne istorije bezumila, iz jedne alternativne istorije koja gotovo da tačnije u sebe upisuje pravu istoriju čoveka. Posvećeni prostor tela, žudnje, pesništva, ludila. Još uvek je ljudski život krikhak da bi se imenovao prazni i uskomesani beskraj ovoga prostora. No neke nesumnjive tragove (u pesništvu, strategiji pisma, svakog istinskog čovekovog, pre svega onog „književnog/umetničkog” pisma) već nalazimo. Pomenimo samo neke od nemimoilaznih: Artoovo iskustvo, te Niče, Nerval, Van Gog i dr.

*

Opiklada na raspusnost tematizovane dijade sabire, kao što se moglo bar umekoliko videti, mnogo toga. Put od psihanalize do jedne univerzalne analitike tela, a preko već pomemutih disciplina znanja i rada, otkriva posvermašnje previranje tela i jezika. Raspusnost je dvostruka. Previranje se zbirava kao gljivični učinak apsolut-

ne metafore žestokog erosa našeg jezičkog opstanka, i kao takvo ono oslobađa sapetost subjekta obnavljajući ga u sebi kao telu koje jeste jedina pozornica igre jezika i u igri tela kao pozornici (jednog) jezika, jezika poriva i užitka, jezika strasti za pišanjem i skitanjem koje bi da poništi smrti. Ovde je čitava generacija slučajnosti toliko blagoslovljene za otvorene mogućnosti ljudskog bivstvovanja. Što se tiče sudsbine naših pojmoveva i kategorija, čiju bi prividnu neopozivost hteli da uzdrinamo, izvodeći ih na svetlo upitnosti i uvodeći u nejasan plamen dekonstrukcije prvoobjitnog, podsetimo se za osnovu ovih fragmenata uverljivih reči Žaka Deric:

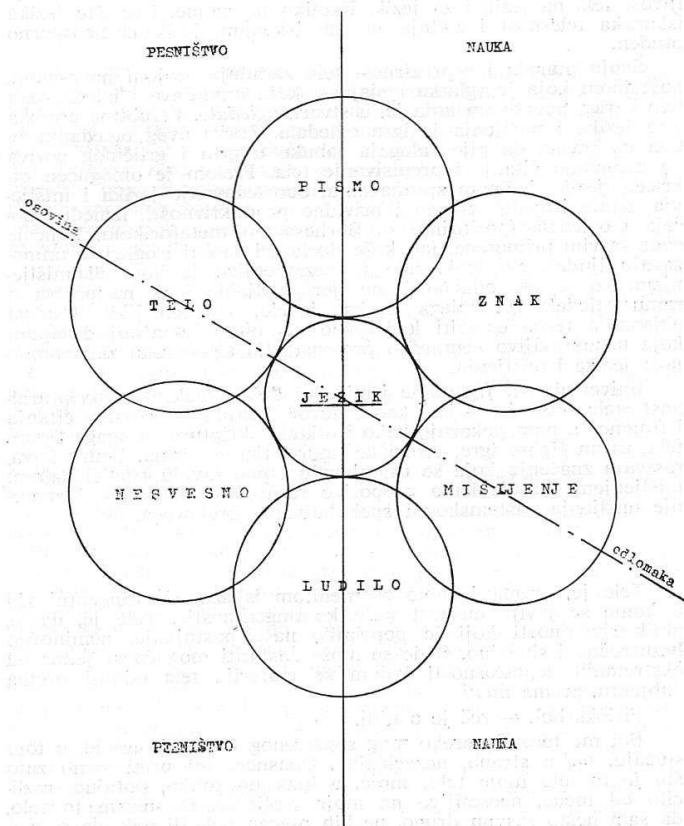
„U apsolutnom potčinjavanju opasnoj i srećnoj igri na slučaj, tvrđenje se predaje genetičkoj neodređenosti, semenoj pustolovini traga.“

Nesvesno ne može više da bude talog koji opterećuje, ono je prostor u kojemu će se izvršiti unutrašnje samooslobađanje subjekta. Prostor jedne čistine koja će nam predložiti pluralnim ikretanjem tela, žudnje, jezika i mišljenja, kao i same igre bivstvovanja, nakon prevladavanja tesnaca jalovosti, ustezanja, političkog zavorenja jezika i mišljenja u ime smrtonosne, protivživotne kapitalističke ekonomije telesnosti i njenog rada i delovanja. Na toj čistini, subjekt je većno vraćanje onog jednog u razlici telesnosti i talasnosti, ponavljanje igre i igra ponavljanja koja se radi u slasti i hranljivosti zemaljskih plodova ljudskom rukom kalemjenih mladića koje nazivamo nadom u svet i sebe, koja do beskraja oslobađa (s)razmire tela i umu u subjektu jezika i mišljenja.

S druge strane, strava koja bi nam se otkrila u vrtoglavom, ludilom opsenjenom, zasjenjenom, osenčenom bezdanu aktuelno još uvek moćnih, overavanih savremenim rascepom, nemogućnosti jezika i mišljenja prikriva našu nameru da u potpunosti, svakim činom, udovoljimo samoj prisutnosti smrti u svemu što nastoji da se pokori oslobađanjem onoga što ga iznutra, u dubinama gde je jedino grcanje dalekog praodjeka svetske tišine još nezatomljeno, odreduje i čemu se on sviklo opire. Sluđeno seme razdora klijia u ovde fragmentarno pricačenom preimakanju u paru jezik/mišljenje. Izlaganje jezika i mišljenja samoj smrti je uzajamno. Jezik dovodi snagom svog erosa mišljenje pred smrт, preko praga ljudila, beskrnjog bunda, dok čežnjivost dalekovidost mišljenja rasplamsava jezik kao zalkon koji u svakom trenu jeretički samog sebe poriče i iznova uspostavlja i tvrdi. U toj posebnoj dijalektici drugotnosti omogućena je i njihova međusobna svodljivost.

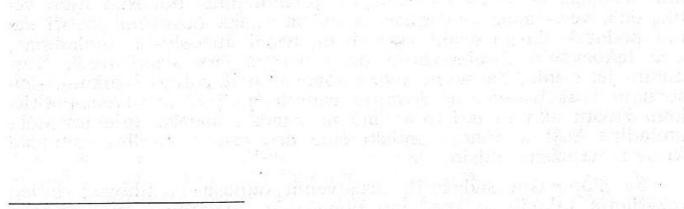
*

Shema učešća i uzajamnih odnosa onih Reči koje su ovde osluškivale i osluškivane, a koja ipak ne bi htela da ide predaleko, sem da bude uprošćeni statički dvodimenzionalni obris uputstva za ponavljanje čitanje, mogla bi da eventualno izgleda otplike ovako:

Dakle, istorija premeštanja upitnosti *jezik/mišljenje?*, koja je sa obiljem svojih mogućnosti istinski započela svoje rasprostiranje (podjednako na sve strane vremena, bez izuzetka) Lenjinovim hermenegutičkim fragmentima o Hegelovom tekstu, naglašava bitnu neodređenost, podsticajući i proizvođenu odnosom *jezik — telo, para jezik/mišljenje, te i pesništvo/nauka*. Ta neodređenost govori o pesništvu kao nauci i nauci kao pesništvu. Izbora nema (?). Krug kamenjena je otvoren u punoj igri jezika, mišljenja, tela, nesvesnog, ludila, znaka i pisma. Njihovo dijalektičko saučesništvo ne pristaje, isto tako, ni na puku svedočenje subjekta. Sa njima i u njima, i ja sam u igri. I ti.

(Skopje, januar — maj 1974.)

¹⁾ Obmana je bespošteđeno zanemarivati i odbacivati fragment *fragmet* kao puki okrajak, nemocan da udovolji beskrainoj želji za celinom. Obmana je, jer on to nije; nije bezoblična krhotina, nije odgrizak odviše malen da 1. utolio glad čitanja, žed za ukupnim smislim, nije nezavršenost stvaralačke zamisli niti beznačajna strugotina duha i jezika.

Staviše, i fragment resumirivo pripada onome što se naziva „umetnošću pisanja“ i u najmanju ruku je ravnopravan svakom drugom književnom rodu. Njegova označavajuća praksa takođe obelodanjuje svu pravičnost i odgovornost jezika koji radi na totalnom, jedinstvenom Tekstu. Zrnaste prirode, mogućnosti odlomka na gusinu u njemu i njime proizvedenih i preoznačenih značenja su utoliko veće, i utoliko veće što su rezovi umnogočavanja i zgušnjavanja poroznosti neke od-sutne celine, za kojom se ne prestano čeze, odsudniji po retoričku snagu jezika i žešći. Prednost odlomka je tada u oblikovanju jednog neobekivanog totaliteta, mikrosocijalnog, molekularnog totaliteta smisla sazdanog na razaračkom nadelekrisanju ravnodušnosti spram onog prividnog totaliteta na izgled „završenog“ teksta (ogled, studija, novela, roman itd.).

Fragment je autentični trag dekonstrukcije. Logika fragmentacije, koja se u potpunosti provodi radom fragmentacije u radu čitanja i pisanja (Lenjin!), jeste logika apsolutnog i istinski sveobuhvatnog. Odlamanje, cepljanje, rasparčavanje, komadjanje... — to je delatnost kojom je fragment uvršten u sami vrh malog i izuzetnog niza tvoračkih pretpostavki. Ukratko, mali gutljaj fragmenta je kadar da bude debela pučina za dobru plovidbu nemirnih galija sveta i njegovog ljudskog osmišljavanja. Zalogaj odlomka je beskonačnog dala.

Savovi raskomadanog Teksta, ovlaš zakopčani znakom *, otvaraju prirubne prostore koji, konačno, dovode u pitanje kako čednost samog komada (=odlomka) tako i moju čednost, čednost scriptora, unutar čednosti komadjanja koje je telesni proces teksta. Naime, što se tiče odnosa prema Tekstu, fragment je nje-govo istinsko telo. On je tel u izričitom smislu reči. Proizvodni razlomak, razlika koja premoščava dvostrukost svakog znaka.

Ono za čim ide odlomak jeste ponavljanje, i u tome je njegov prijanja-jući kon-tekstualan smisao: odlomak je „deo“ celine koji je sažima, od kojeg započinje i u kojem završava nijeno integralno razumevanje. Stoga, on odgovorno meri jedino ponavljanje razlike u jeziku kao telu i mišljenju kao onome što, analogički, talasno raste; ponavljanje sa njegovim lomovima, rezovima, kodovima, mrežama, sa njegovom sopstvenom subverzivnom i subvertiranom istorijom i kružnom metaforikom središta svih preobražaja promena i napredovanja.

²⁾ Svako u govoru i pisanju računa na sopstvenu retoriku. Ali, da li je i svako sudbinsko podavanje štivo — podavanje koje je bez ostatka — neverničko, preljudničko spram činjeničnosti života?

No, u svakom slučaju, cena je, ukoliko su ovi „odlomci“, „o“ „jeziku“, „mišljenju“ i „telu“ omašili svoj temelj koji je moja neterminatelost, mnogo više od one koja bi moralna da se plati za omašaj u tzv. „naučnoj strogosti istraživanja i izlaganja“, toliko beskrivoj i bez daha. Jer, u ovaj raskomadani tekst koji tematizuje, ili bar to pokušava, određeni lični izbor, investiran je (fatički) mnogo više od puke znatiželje, radoznačne pismenosti, poznavanja istorije problema, mnogo više od želje da se isprobava dejstvo oblike na „strogu naučnost“, investirano je razlaganje onoga „s e b e“ (s a m o g s e b e), investirano je, naime, neču ne razborito traganje za nečim što potiče iz čiste i, u isti mah, pomučene strane za prvo-binim jezikom i prvo-bitnim mišljenjem, za prvo-bitnim činom ljudskog tela, za uskomešalom prvo-bitnom igrom čoveka, sveta i života, žudnje, smrti i telesnog drugarstva; investirano je ono što bi tek morali da steknemo u potpunosti ljubavne egzistencije čoveka i ljubavnog zadovoljstva čitanja afrodizijskog i produktivnog (rasplodnog) Teksta ispisanih oblimi tragovima, punim i neumoljivim telima, čije obline i punoču najprije ovapločuju princip zenskog i muškog. Stoga, svojom „raskomadanošću“ on najpre želi da bude tumačen, u jednom hermenegutičkom postavu bez argumenata, oslonjenom jedino na intertekstualnu intuiciju, onim potezima koji slede linije teksta ne kao transfera gotovo uzaludnog pokusja o jeziku i mišljenju, već kao teksta koji jeste telesna igra razlike i istovetnosti jezika i mišljenja. U ovu drugotnost teksta svako treba da založi s e b e, da inkorporira svoje razmere (nemih usana u nemom čitanju) i svoju metaforiku, i da okrene sopstvenim krugom razumevanja. Tek tada će, možda, čitanje pružiti ono zadovoljstvo koje je, na koncu, moje pisanje uspelo da pribavi samo sebi i meni.

Jakša Fiamengo

Tri pjesme

POGLEDOM NA TRG

I stojim tako otvorenih očiju s pogledom na trg
a nešto je kiša u zraku i nešto ljudi u prolazu
nešto mene u tebi i opet nešto tvoga u meni potpuno
stojim tako ni ne pomišljajući kako i u tom času jednak
u sebi nosim cijeli svoj bogovetni život
i jedan svoj odnos spram tog života i te cjeline
i odriješene ruke da o svemu tomu na svoj način mislim i umijem
u sebi obnavljam dane koji sve rastezljiviji
svolu sumnjivu meteorologiju navlače nad grad
i bunim se u tu kišu i u to vrijeme sve nejasnije
u njegove obrise po već odveć čašćenim pročeljima
i gledam u tu kišu a nešto je tihih koraka u trgu
i nešto minulih odjeka u meni i u svemu minulom
a ti kao da si sve nestalnija i u sebi već posve obuzeta
pohranjenim svojim likom i srcem zbog kojeg
od gustih te osjećanja u zaklonu više ne raspoznam
i od pustih pamćenja u sliku se tvoju više ne zaklinjem
već stojim tako otvorena pogleda i s očima na trg
i isto tako stoji trg zagledan negdje duboko u moj vid
i u tu kišu i u tebe koja si nas u tim kapima svezala

LICA NA KRAJU GRADA

Lica na kraju grada, u prapovijesti ovih zdanja, lica koja stišaše svoje bure
koja se iza debelih prozora tek naziru
lica koja ne poznajem ali koja me zato
jako dobro vide i sve o mom putu znaju
lica koja su kao i druga: smijeh vatrogasca,
radost zapečaćena grla, lica umrla, lica
bez predaha, zgrčenih kretnji, iščezlih posve
lica koja me obilaze i u noge se moje uvlače
mjere moj hod, koliko sam visok, poznajem li
strah od vode, okomitost žitarica u hlijebu
lica koja se ne dadu otjerati, koja će vječno
u sjeni mojoj ostati sve dok me jednoga dana
posve ne prerastu, oduzmu mi rast i zavladaju
nad svime što sam tako brižljivo prikupljao
za sebe i za sve tamne dane koji mi predstoe
koji su tako dobro poznati i koji se već vide
na kraju grada, u prapovijesti ovih zdanja
među licima koje jedva razabirem, kojih je
u besmislenosti njihovo svakim danom sve više

NEKE NEPOZNATE SVIRKE

Noć pretopljenja u svirku neke nepoznate glazbe
čistih ruku i osvjetljenog obraza u glasanju sred mira
noć koja se ni po kakvom sjaju ne pamti i ne otpočinje
koja lebdi nepozvana i koja je uvijek spremna
da se ovako otvorena u neko novo čudo pretopi
noć o kojoj više neću i noć o kojoj više ne smijem govoriti
koja miriše opojno a o mirisu se da još mnogo toga reći
koja trči oko mene a o meni je još mnogo toga nepoznato
noć koju objaviše tek toliko da pustoši neke ne prevrše mjeru
i sve ono potiho disanje u vrtu s drvetom i vratima na koncu
sve ono što ne znam i što je svima nama nepoznato
noć kojoj valja zahvaliti kako smo konačno u svom miru
u toj seobi ostali potpuno sami, poslušali se, ogoljeli
bez puta i znakovlja koji bi nam ga mogli pokazati
noć koja nas je zapalila, koja se sve više pretvara
u svirku neke nepoznate glazbe koju smo još davno pohodili
prinijeli joj darove i sve pristoje u njenu čast isplatili
noć o kojoj nema smisla govoriti upravo zato što se i previše
o njoj i njezinu svrsi među ljudima zna popričati
noć koju smo namirili, kojoj više nismo potrebni
noć koja je u nepoznatim svirkama već posve iščezla